

sır vatandaşlığına geçen Kral İdrîs bir daha ülkesine dönemedi. 25 Mayıs 1983 tarihinde Kahire'de vefat etti. İdrîs es-Senûsî zayıf bünyeli, ince zekâlı, uzak görüşlüydü, mutedil bir kişiliğe sahipti. 1932'de Ahmed es-Senûsî ve Ömer el-Muhtâr'la görüşen Muhammed Esed'e her iki lider de İdrîs'in iyi bir kimse olduğunu, ancak savaş yapabilecek cesareti bulunmadığını söylemişlerdi. Bu yüzden zaman zaman korkak olmakla itham edilmiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

BA, Bâb-ı Âli Mümtâze Kalemî, Mısır, nr. 35/114, 08.08.1332; BA, İrade-Taltifat, nr. 141/18, 19 (Cemâziyevvel) CA.1333; nr. 167/21, 22.CA.1333; nr. 167/21, 24.CA.1333; nr. 2761/25, 29. RA. 1333; BA, Sadâret Mümtâze Kalemî, Trablusgarp, Harbiye Nezâretî, nr. 10/37, 1331.7.29; BA, Sadâret Mümtâze Kalemî, Mısır, nr. 11-A, 345-3 (05) 1333, 4-6; Muhammed Fuâd Şükrî, *es-Senûsiyye dinûn ve devletün*, Kahire 1948, s. 183-220; E. E. Evans-Pritchard, *The Sanusi of Cyrenaica*, Oxford 1949, s. 148-150, 153-155, 170, 191; Celâl Tefvîk Karasapan, *Libya, Trablusgarp, Bingazi ve Fizan*, Ankara 1960, s. 227-248, 301-305, 309-317, 341-367; Yolande Martin, "La Libye de 1912-1969", *La Libye nouvelle rupture et continuité*, Paris 1975, s. 33-50; Christiane Souriau, "La Libye moderne", a.e., s. 135-160; Osman Öndeş, *Kardeş Libya*, Ankara 1975, s. 95-103; Muhammad Asad, *Le chemin de la Mecque*, Paris 1976, s. 293, 309; H. Gueneron, *La Libye*, Paris 1979, s. 49, 51-59; Mustafa Ali Hüveydî, "Te'sîrâtü'l-harbi'l-âlemiyyeti'l-ülâ 'alâ hareketi'l-cihâdî'l-Lîbiyyi", *Buḥûş ve dirâsât fi'l-târîhi'l-Lîbiyyi*, Trablus 1984, II, 163-195; J. Bessis, *La Libye contemporaine*, Paris 1986, s. 79, 93; R. Simon, *Libya between ottomanism and nationalism*, Berlin 1987, s. 287-293; Jean-Louis Triaud, *La légende noire de la Sanusiyya*, Paris 1995, I, 1; II, 643, 647, 751, 787; Ahmet Ağırakça, *Ömer Muhtar*, İstanbul 1994, s. 62, 68, 71, 88; Mehmet Türkioğlu, "Libya Hükûmeti Nasıl Kuruldu?", *Tarih Dünyası*, II/18, İstanbul 1950, s. 758-761; Nuri Özkan, "Sunûsiler Hakkında Bir Tetkik", a.e., IV/36 (1952), s. 1508-1510; Mehmed Bilgin, "Arap Kaymakamlıktan Türk Başbakanlığa", *TT*, XXI/126 (1994), s. 361-375.

AHMET KAVAS

İDRİS II (İدریس)

Ebû'l-Kâsim İdrîs b. İdrîs
b. Abdillâh b. el-Hasen
(ö. 213/828)

İdrîsîler hânedanının
ikinci hükümdarı
(793-828).

3 Receb 177'de (14 Ekim 793) doğdu. İdrîsîler hânedanının kurucusu İdrîs b. Abdullah'ın (I. İdrîs) oğludur. Babası öldüğünde Nefze kabilesine mensup bir câriye olan annesi henüz hamile idi. Babası-

nın ölümü üzerine hizmetkârı Râşid Berberîler'i toplayıp onlara imâmın öldüğünü, doğacak çocuğun erkek olması halinde ona biat edilmesini, aksi takdirde uygun birinin imâm seçilmesini teklif etti. Berberîler, İdrîs b. Abdullah'a saygılarından ve Ehl-i beyt'e sevgi ve hürmetlerinden dolayı çocuk dünyaya gelinceye kadar beklediler. Üç ay sonra çocuk doğunca Râşid onu halka gösterdi. Kabile ileri gelenleri, çocuğun İdrîs b. Abdullah'a benzediğini söyleyerek ona babasının adını verdiler. Râşid, İdrîs es-Sânî ve İdrîs el-Asgar da denilen çocuğun her türlü hizmet ve eğitimini üzerine aldı. İdrîs çocukluk dönemini Râşid'in vesâyeti altında geçirdi. Afrika'da Ali evlâdı tarafından yeni bir iktidar kurulması Abbâsîler'in ve bu bölgedeki iş birlikçilerini rahatsız edecek bir gelişmeydi. Bu yüzden İfrîkiye hâkimi İbrâhim b. Ağleb (I. İbrâhim), 188 (804) yılında İdrîsîler Devleti'nin gerçek mimarı olarak gördüğü Râşid'i ortadan kaldırmak için bir suikast düzenledi. Fakat Râşid'in ölümü İbrâhim'in beklediği gibi kargaşaya sebep olmadı. Râşid'in yerine Ebû Hâlid Yezîd b. İlyâs el-Abdî vasi tayin edildi. Ebû Hâlid, 1 Rebîülevvel 188 (17 Şubat 804) tarihinde Berberîler'den bu sırada on bir yaşında bulunan İdrîs için ikinci defa biat aldı. Bu olaydan hemen sonra İdrîs'in şöhreti ülkesinin sınırlarını aştı. İfrîkiye ve Endülüs bölgelerindeki Araplar Mağrib'e gelmeye başladılar. Bu dönemde Kays, Ezd, Müdlic, Yahsub, Sadev ve diğer kabilelerden 500 atının Mağrib'e göç ettiği kaydedilmektedir. Bu durum Araplar ile Berberîler arasında bir dengenin doğmasına yol açtı. Böylece II. İdrîs, Berberî Evrebe kabilesinin vesâyetinden çıktığı gibi kabilelerin nüfuzundan da kurtulmuş oldu. Çünkü dışarıdan gelenler değişik kabilelere mensuptular. İdrîs dışarıdan gelenlere bol bol ihسانlarda bulundu, onları kendisine yaklaştırp yüksek mevkilere getirdi. İçlerinden Amr b. Mus'ab el-Ezdî'yi vezir, Âmir b. Muhammed el-Kaysî'yi kadı ve Ebû'l-Hasan b. Abdülmelik'i kâtip olarak tayin etti.

Bu dönemde Kurtuba'dan (Cordoba) Fas'a göç eden Rabadîler Advetüşşarkıyye'ye yerleşti. Bu sebeple bölgeye Advetülendülüs denilmeye başlandı. Öte yandan çeşitli yollarla İdrîs ile Berberîler'in arasını açmaya çalışan İbrâhim b. Ağleb, Berberî lideri İdrîs'in yeni gelen Araplar'a meylettiğini söyleyip İshak el-Evrebî'yi İdrîs'in aleyhine kışkırttı. Bunun üzerine İdrîs, İshak taraftarlarına karşı harekete geçerek liderleri İshak'ı öldürdü (192/808).

Ağlebîler de İdrîs'i zayıflatmak için en güvendiği veziri Behlûl b. Abdülvâhid el-Medgarî ile temas kurunca Behlûl, İdrîs'ten ayrılarak İbrâhim b. Ağleb'in yanına yer aldı.

Veilâ şehrinin nüfusunun giderek artması üzerine İdrîs babasının kurduğu Fas'ı başşehir yaptı. Ayrıca başka bir şehrin inşasını planladı. Advetülkaraviyyîn'in inşasına 193 (809) yılında başlandı. Buraya Kayrevan'dan gelen İfrîkiye göçmenleri yerleştirildi. Fas'ta Câmîu'l-eşyâh (192/808) ve Câmîu's-şürefâ da (193/809) bu yıllarda inşa edildi. Mağrib'de devletinin temellerini sağlamlaştırmaya devam eden İdrîs Büyük Atlas yönüne yürüyüp Nefis, Ağmat ve güneyde Mesâmide bölgelerini ele geçirdikten (197/813) sonra doğuya Nefre ve Tilimsân'a yöneldi. Buna rağmen Abbâsîler İdrîs'ten hâlâ çekiniyor ve Ağlebîler'i ona karşı desteklemeye devam ediyorlardı.

II. İdrîs, 10 Cemâziyelâhîr 213 (26 Ağustos 828) tarihinde otuz altı yaşında iken ansızın öldü. Bazı kaynaklarda Ağlebîler tarafından zehirlendiği kaydedilmektedir. Edip ve şair olduğu nakledilen ve İdrîsü'l-Ezher diye de tanınan İdrîs'in ölümüyle birlikte Fas, oğulları arasında dokuz emirliğe ayrılmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hazm, *Cemhere*, s. 49; İbn Ebû Zer', *el-Enisü'l-muḥrib*, Rabat 1973, s. 25-51; Safedî, *el-Vâfi*, VIII, 314-315; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 12-14; Muhammed b. Ali es-Senûsî, *ed-Dürerü's-seniyye fi ahbârî's-sülâleti'l-İdrîsiyye*, Beyrut 1980; Ahmed el-Halebî, *ed-Dürü'n-nefis ve'n-nârü'l-enîs fi menâkıbi Mevlâ İdrîs b. İdrîs*, Fas 1300; Ali el-Cüznâî, *Cenâ zehretü'l-âs fi binâ'i medîneti Fâs*, Rabat 1967; D. Eustache, *Corpus des dirhams idrisites*, Rabat 1970-71; a.m.f., "İdrîs II", *EP* (Fr.), III, 1057-1058; Abdülhay el-Kettânî, *et-Tarâtîbü'l-idâriyye* (Özel), II, 181-182; İsmâil el-Arabî, *Devletü'l-Edârîse: Mülkü Tilimsân ve Fâs ve Kurtuba*, Beyrut 1403/1983, s. 73-121; İbrâhim Harekât, *el-Mağrib 'abre't-târîh*, Dârülbeyzâ 1405/1984, I, 98-99; René Basset, "İdrîs II", *IA*, V/2, s. 935-936; Muhammed Zenîber, "İdrîsü'l-Ezher", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1410/1989, I, 259-261.

MUHAMMED REZÜK

İDRİS, Hâdî-Roger (1912-1978)

Tunus asıllı Fransız tarihçisi.

11 Mayıs 1912'de Paris'te doğdu. Tunuslu bir baba ile Fransız bir annenin oğludur. Küçük yaşta babasını kaybedince annesi onu Fransız terbiyesi altında yetiştirdi ve kendisine ayrıca Roger adını ver-

İDRİS, Hâdî-Roger

di. İdrîs çocukluğunu Tunus'ta geçirdi. Burada Fransız Carnot Lisesi'nde başladı. Orta öğrenimini Paris Charlemagne Lisesi'nde tamamladı. Paris Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arap Dili ve Edebiyatı Bölümü'nden 1935 yılında mezun oldu. Mezuniyet tezi olarak Ebû Bekir b. Ebû Abdullah el-Mâlikî'nin *Riyâzü'n-nüfûs* adlı eserine dayanıp hazırladığı çalışması aynı yıl *Revue des études islamique*'te yayımlandı (VIII [1935], s. 105-178, 273-305; IX [1936], s. 45-104).

İdrîs, 1937'de Cezayir'in Kostantîne şehrindeki Ecole Primaire Supérieur'e öğretmen tayin edildi. Bu görevi sırasında hazırlamaya başladığı doktora çalışmasını II. Dünya Savaşı yüzünden bırakmak zorunda kaldı. 1946 yılı Aralık ayında Carnot Lisesi'nde Arapça öğretmenliğine tayin edildi. Bu okulda görev yaptığı süre içinde Arap dili ve İslâm medeniyeti konusunda derinliğine bilgi edinme imkânı buldu. 1951'de Paris Üniversitesi'ne bağlı Tunus Institut des Hautes Etudes'te öğretim görevliliğine getirildi. Maurice Gaudefroy-Demombynes, Georges Colin, Louis Massignon, William Marçais ve Robert Brunschwing gibi şarkiyatçılardan önemli ölçüde faydalandı.

1957 yılında Cezayir'e geçen İdrîs, Edebiyat Fakültesi'nde Batı Arap tarihi dersini okutmaya başladı. Robert Brunschwing'in tavsiyesiyle hazırladığı doktora tezini 1959'da tamamladıktan sonra fakültede Arapça derslerine girdi. Ayrıca Institut d'Etudes Islamiques ve Institut d'Etudes Politiques'te de ders verdi. 1962'de Cezayir'in bağımsızlık hareketi sırasında görev yaptığı fakültenin Bordeaux Üniversitesi'ne nakledilmesi üzerine Fransa'ya gitti. Burada kaldığı on beş yıl boyunca Mağrib ve Endülüs tarihine dair araştırmalarını sürdüren İdrîs 28 Nisan 1978'de öldü.

Mağrib ve Endülüs tarihiyle ilgili çalışmalarının yanında Arap dili, grameri, yazısı ve fonetiği üzerindeki çalışmalarıyla da tanınan İdrîs'in en önemli eseri doktora tezi olan *La Berbérie orientale sous les Zirides, X^e-XIIe siècles* adlı kitabıdır (I-II, Paris 1962). Tunus tarihinde önemli yeri olan Zirîler Devleti hakkındaki bu eser, Hammâdî es-Sâhilî tarafından *ed-Devletü's-Sanhâciyye* ismiyle Arapça'ya çevrilmiştir (I-II, Beyrut 1992). İdrîs, Ebû'l-Kâsım el-Lebidî'nin *Menâkıbü Ebî İshâk el-Gabenyanî* ve Ebû't-Tâhir el-Fârisî'nin *Menâkıbü Muhriz b. Halef* adlı eserlerini Fransızca tercümeleriyle birlikte tek cilt halinde yayımlamıştır (Pa-

ris 1959). Diğer taraftan Venşerîsî'nin *Mi'yârü'l-mu'rib*'i üzerinde çalışmış, bu eserden seçtiği fetvalar ışığında Batı İslâm dünyasında evlilik konusunda tahliller yapmıştır (*Slr.*, XXXII [1970], s. 157-167; *Revue du monde*, sy. 12 [1972], s. 45-62; sy. 17 [1974], s. 71-105; sy. 25 [1978], s. 119-138; çalışmaları için ayrıca bk. Sourdel, XLVI/2 [1982], s. 157-161). İdrîs, *Encyclopaedia of Islam*'ın yeni neşrinde Kuzey Afrika tarihi ve bölgenin bazı önemli şahsiyetleriyle ilgili on beş kadar madde de yazmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Hâdî Rûcî İdrîs, *ed-Devletü's-Sanhâciyye* (trc. Hammâdî es-Sâhilî), Beyrut 1992, neşreden giriş, I, 5-8; a.mlf., "Le mariage en occident musulman", *Revue du monde musulman et de la Méditerranée*, sy. 12, Aix-en-Provence 1972, s. 45-62; sy. 17 (1974), s. 71-105; sy. 25 (1978), s. 119-138; Claude Cahen - Charles Pellat, "Les études arabes et islamiques", *JA*, CCLXI (1973), s. 100; Dominique Sourdel, "Hâdî-Roger İdrîs (1912-78)", *REI*, XLVI/2 (Paris 1982), s. 155-161.

AHMET KAVAS

İDRİS b. ABDÜLKERİM

(İdrیس بن عبدالکریم)

Ebû'l-Hasen İdrîs b. Abdülkerîm
el-Haddâd el-Bağdâdî
(ö. 292/905)

Kırâat-i aşere imamlarından
Halef b. Hişâm'ın meşhur
iki râvisinden biri.

199 (814-15) yılında muhtemelen Bağdat'ta doğdu. Haddâd lakabıyla anılması, atalarının birinin demircilikle veya demir ticaretiyle meşgul olması sebebiyledir (Sem'ânî, II, 181-182). Meşhur on imamdan biri olan Halef b. Hişâm'dan kıraat tahsil etti; onun, kurrâ-i seb'adan Hamza b. Habîb'in kıraatıyla ilgili rivayeti yanında kendi tercihlerini de öğrendi. Ayrıca bu alanda Muhammed b. Habîş eş-Şemmûnî'den faydalandı. Hocası Halef'ten ve Âsım b. Ali, Mus'ab b. Abdullah ez-Zübeyrî, Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn gibi âlimlerden hadis dinledi. Kendisini ilm-i kırâat okutmaya adanmış İdrîs b. Abdülkerîm bu konuda uzak ve yakın çevrenin ilgi odağı oldu. İbn Şenebûz, İbn Miksem el-Attâr, Mûsâ b. Ubeydullah el-Hâkânî, Ahmed b. Osman b. Bûyân, İbnü'l-Münâdî, Ebû Bekir Muhammed b. Hasan en-Nakkâş arz metoduyla, İbn Mucâhid de semâ yoluyla kendisinden kıraat öğrendi. İsmâil b. Ali el-Hutabî, İbn Miksem, Ebû Ali es-Savvâf, Ebû Bekir İbnü'l-Enbârî, Ahmed b. Selmân en-Neccâd gibi râviler de ondan hadis rivayet ettiler. Güvenilir-

liği ve dindarlığı sebebiyle rivayet ettiği hadislerin yazılmasına önem verilen İdrîs b. Abdülkerîm 10 Zilhicce 292 (13 Ekim 905) tarihinde Bağdat'ta vefat etti.

İdrîs b. Abdülkerîm kırâat-i aşerede Halef b. Hişâm'ın râvilerini iki ile sınırlayan eserlerde bu râvilerden biri olarak gösterilir. Kırâat-i seb'ada ise Hamza b. Habîb'in meşhur iki râvisinden biri durumunda olan Halef'in önemli bir tariki niteliğiyle tercih edilmesi ve kaynaklarda (meselâ bk. Enderâbî, s. 111; Ebû'l-Alâ el-Hemedânî, I, 136; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, I, 189) gerek Hamza'nın gerekse Halef'in kıraatlerine dair isnad zincirlerinde güvenilir bir halkayı oluşturması açısından da onun kıraat ilmindeki yeri önemlidir. Ayrıca kıraat ilmine dair tariklerde isimlerine sıkça rastlanan İbn Şenebûz, İbn Miksem gibi şahsiyetlerle *Kitâbü's-Seb'a* müellifi İbn Mucâhid'in hocaları arasında bulunması, onun bu ilimdeki yerinin değerlendirilmesinde ayrı bir kriter olarak göz önünde bulundurulmalıdır.

İbn Miksem, bir gün meşhur hadis ve nahiv âlimi Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Yahyâ Sa'leb'in yanında bulunurken İdrîs b. Abdülkerîm'in çıkageldiğini, Sa'leb'in ona ilgi gösterip ikramda bulunduğunu, kendisiyle bir müddet sohbet ettiğini zikretmiştir (Hatîb, VII, 14). Dârekutnî İdrîs'in sika olduğunu, hatta bunun da bir derece üstünde bulunduğunu söylemiştir.

BİBLİYOGRAFYA :

Hatîb, *Târîhu Bağdâd*, VII, 14-15; Enderâbî, *Kırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfîn* (nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî), Beyrut 1407/1986, s. 111; İbn Ebû Ya'la, *Tabakâtü'l-Hanâbile*, I, 116-117; Sem'ânî, *el-Ensâb*, II, 181-182; Ebû'l-Alâ el-Hemedânî, *Gâyetü'l-ihtîşâr* (nşr. Eşref Muhammed Fûâd Tal'at), Cidde 1414/1994, I, 136; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntaẓam*, XIII, 37; Zehebî, *Ma'rîfetü'l-kurrâ'î* (Altıkulaç), I, 499-500; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbelâ*, XIV, 44-45; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: sene 291-300*, s. 104-105; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, I, 154; a.mlf., *en-Neşr*, I, 189; Burhâneddin İbn Müflih, *el-Makşadü'l-erşed* (nşr. Abdurrahman b. Süleyman el-Useymin), Riyad 1410/1990, I, 278.

TAYYAR ALTIKULAÇ

İDRİS BABA TÜRBESİ

Macaristan'ın Peçuy şehrinde
XVII. yüzyıla ait türbe.

Budapeşte'nin 220 km. güneybatısında yer alan Peçuy'un (Peçy, Pécs) Osmanlı dönemindeki surlarının dışında ve Yakovalı Hasan Paşa Camii'nin yakınındaki Sigetvar Kapısı'nın oldukça uzağındadır. Ünlü tarih yazarı Peçuylu İbrâhim Efendi İdris Ba-